

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15003524>

АМИР ТЕМУР ВА ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИ МАЪНАВИЯТИ

Сатторова Д.Ғ

ТДСИ Ижтимоий фанлар биоэтика курси билан

Кафедраси, ф.ф.н.доцент

Амир Тему́р — буюк шахс: кураги ерга тегмаган саркарда, йирик давлат арбоби, қонуншунос, талантли меъмор, нотик, руҳшунос, шу билан бирга, эл-юртини севган ва уни машҳури жаҳон қилган инсон. У Буюк инсоннинг мураккаб ва ташвишлар билан тўлиб-тошган ҳаёти ва фаолиятини кичик бир мақолада, ҳатто жуда қисқа ва умумий тарзда бўлса-да, баён қилиб бўлмайди. Амир Тему́рнинг тарихи кўп жилддик китоблар ёзишга арзийди. Лекин минг афсуски, бизлар — буюк амирнинг ватандошлари, бу ишни ҳозиргача эпполмадик. Тўғриси, буни қилиш имконига эга бўлмадик, чунки кўҳна тарихимиз, улуғ ота-боболаримиз ҳақида бизларни чурқ эттирмай қўйган коммунистик ғоя бунга йўл бермади. Амир Тему́рнинг ўзи эса таҳқирланди, туҳмату маломатларга қолди. Ваҳоланки, Англия, Франция, Германия, Америка Қўшма Штатларидаги ҳамкасбларимиз унинг ҳаёти ва фаолиятига бағишлаб жуда кўп кўламдор китоблар ёзиб, ўз тилларида чоп этдилар. Англиялик шарқшунос олима Ҳильда Хукхэм, германиялик Ганс Роберт Рёмер, француз Жан Поль Рокс, америкалик Жон Вудс ва Беатриса Манс шулар жумласидан. Хорижлик драматург ва артистлар ўз театрларининг сахналарида Амир Тему́рнинг ёрқин образини яратдилар. Франциялик ҳайкалтарошлар унинг ҳайкалини олтиндан қуйиб, музейларда намоиш қилдилар. Биз-чи?...Ҳар қандай жамият тараққиётини илм-маърифатсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Буни яхши англаган соҳибқирон ҳокимиятга келиши билан чиқарган дастлабки

фармонларини мадрасалар барпо этишга, илм толибларига нафақалар тайинлаш билан бошлаган. қайси бир шаҳарга ташриф буюрмасин Амир Темур аввало ўша ерлик олиму-фозиллар билан учрашар, улар билан суҳбат курар, турли мавзуларда баҳслашар эди.

Амир Темурнинг маънавий-маърифий қарашлари унинг ўз фарзандлари, набиралари, тахт ворисларига қолдирган ўғитлари «Темур тузуклари»да мужассамлашган. Бу бебаҳо тарихий асарда, ҳокимлар ва вазирларнинг вазифалари, ўз ишига муносабати, аҳоли турли қатлами, раиятнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, сипоҳларга муносабат каби ҳаёти маънавий-ахлоқий қонун-қоидаларда ўз ифодасини топган.

Бир неча кун йўл юриб, ниҳоят Башаруй шаҳрига етдик. Бу шаҳарнинг таърифини аввал кўп эшитганман. Уни кўпдан кўриш орзусида эдим. Ўша куни орзайимдаги шаҳар билан юзма – юз турардим – шукур! Ҳаёлимда бир чарх урарди: “Бу шаҳарнинг барча фуқаролари олим эмиш – шу гап ростмикин?”. Шаҳар остонага етканимда, қаршимдан келаётган одамларга кўзим тушди: барчаси пою- пиёда келишмоқда эди. Маълум бўлдики, уларнинг барчаси ўша шаҳар фуқаролари, тўғрироғи шаҳарнинг юқори доира вакиллари бўлиб, мени қаршилаб чиқишган экан. Бироқ у кишилар яқинлашгач, уларнинг юқори доирага алоқалари йўқлиги айён бўлди. Улар шу туришда кўпроқ деҳқонларга ўхшаб кетарди. Енгилларидаги камзуллари қалин, кўпол матодан, ранги яшил эди. Ҳаво совуқ бўлишига қарамай, камзул устидан биргина жун нимча кийишган эди, холос. Ҳаммасининг бошида хуросонликларнинг ягона бош кийими - дастор. Улар тўғри келиб, менинг қаршимга тўхташди ва улардан бири, кўринишидан улардан энг каттаси мана бу мазмундаги шеърни ўқиди.

*“Эй, Амир Темур, қуёш, ой ва коинотнинг сарвари,
Сенинг амирнинг бўлмаса, улар жойдан жилмас.
Хуш келибсан Башаруйга, биз шаҳарнинг одамлари,
Боримизни бағишлаб сени меҳмон қиламиз!..”*

У шеърини тугатгач, ундан: “Бу шаҳарнинг амири ким?” – сўрадим. Қария бу шаҳарда амир йўқлигини айтдим. Мен таажжубландим: “Шундай ҳам бўлиши мумкинми, шаҳарда амир бўлмаса, тартиб ва хавфсизлик ишларига ким масъул? ёки шариат аҳкомларига ва дунёвий қонун – қоидаларга риоя этилишини ким назорат қилади?” Қария деди: “Эй улуғ ҳукмдор! Бизнинг шаҳримизда ҳақиқатдан ҳам амир йўқ, ҳеч қачон бўлмаган ҳам. Шариат қонунларига риоя этишга ҳам, дунёқий масалаларни ечишга ҳам ўзимиз масъулмиз!”.

Мен сизнинг юртингиз ҳақида кўп ажобтовур суҳбатларни эшитган эдим, бироқ энг ажабланарлиси сизларнинг амирсиз юртда яшаётганингиз, - дедим уларга. Эй улуғ ҳукмдор, шундай бўлса ҳам, юртимизга марҳабо! Амирсиз яшаётган халқимизнинг турмушини бир кўр! – деб у мени шаҳарга таклиф этди. Башаруйга қадам босар эканман, шаҳар дарвозасининг бошқа дарвозалардан анчайин энли экани эътиборимни тортди. Хатто Самарқандда ҳам шаҳар дарвозаси бу қадар энли эмас эди. Мен бу қишлоқнинг энг кексаси, шаҳар бўйлаб менга ҳамроҳлик қиладиган кишидан бу одамлар қандай машғулот билан банд эканликларини сўрадим ундан.

-Чунки бизда қўй боқиш учун ўтлоқлар йўқ – деб жавоб қилди. Шунинг учун эчки боқиш учун ҳам қулай ҳам фойдали. Ундан жун ва сут оламиз. Шундан сўнг мен ниҳоят ҳамроҳимни исми – шарифини сўрадим. У ўзини Ҳасан бин Исҳоқ деб таништирди. Унинг шаҳарда қандай вазифада экани билан қизиқдим. У шаҳарнинг имоми эканини, ибодат маҳали пеш намоз бўлишини, фуқаролар ўртасида чиқиб турадиган майда – чуйда келишмовчиликларга ҳакамлик қилишини сўзлаб берди.

Хуллас, бажарилиши шарт бўлган тadbирларнинг таърифидан ва зикридан сўнг шуни таъкидлаш лозимки қатъийлик, сабр, чидамлилиқ, соғлиғу сергаклик, эҳтиёткорлик ва шижоат билан барча ишлар амалга оширилуру. Амир Темур салтанатида умуминсоний қадриятларга асосланган, сиёсий тизимда янгича, мустаҳкам, ўз даврида мавжуд бўлган турли бошқарув анъаналарининг

мақбул жиҳатларини ўзида мужассамлаштирган, ҳамда уларга муҳим ижобий ўзгартиришлар киритилган давлатчилик асослари барпо этилган, деган хулосага келишимиз мумкин.

Адабиётлар.

1. Бўриев О. Амир Темура аждодлари. Т.: Қомуслар
2. Марсель Б. Менким, соҳибқирон – Жаҳонгир Темура. Т.: Янги аср авлоди. 2014